

Л.В. Долинська, Г. Пількевич

ДІАЛОГІЧНІСТЬ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ

Побудова України як самостійної держави призвела до перегляду всіх систем її функціонування, у тому числі й системи освіти. Загальноприйнята в нашій країні і зафіксована у свідомості поколінь система освіти побудована таким чином, що той, хто навчає (учитель, викладач технікуму, ВНЗ) виконує провідну роль, а той, хто навчається, догматично приймає пропонувані знання та паралельно засвоює такі ж зразки поведінки, які переносяться в майбутньому в інші сфери їх життєдіяльності. І хоча останнім часом у психолого-педагогічних дослідженнях доведено доцільність та необхідність побудови суб'єкт-суб'єктних стосунків між обома сторонами навчального процесу в будь-якій ланці освіти, обґрунтовано основи так званої педагогіки співробітництва та необхідність особистісно-орієнтованого навчання, в реальній практиці переважає авторитарний стиль спілкування та побудова навчання за принципом «монологу».

Не є виключенням і система підготовки майбутніх учителів, яка носить по своїй суті репродуктивний характер, відтворення того, що розповідає викладач та написано в підручниках. Відсутність альтернативних навчальних посібників (а часто і повна їх відсутність з деяких предметів) призводить до того, що єдиним варіантом системи знань з того чи іншого предмета є конспект викладача. Якщо до цього додати ще й те, що студенти перших курсів не мають, як правило, необхідних навичок конспектування, а тому не встигають записати за викладачем дослівно і зв'язано, то, в результаті, зафіксована ними лекція перетворюється в набір окремих, вирваних з контексту чи переключених речень. Якщо ж викладач, володіючи інформацією про рівень аудиторії, прагне уникнути цього, надиктовуючи дослівно лише основні положення, то тоді студенти завчають лише визначення, механічно відтворюють їх на практичних заняттях та на екзамені, не розуміючи змісту, не можуть привести конкретних прикладів і пояснити чи перенести ці знання в реальну педагогічну ситуацію. В результаті, у процесі підготовки у ВНЗ не тільки не відбувається ні особистісного, ні професійного зростання, але й підсвідомо засвоюються негативні зразки педагогічної діяльності та взаємодії, які виявляються більш дієвими, аніж теоретичні концепції співробітництва, самостійного творчого пошуку, особистісно-орієнтованого навчання і т.ін., про які розповідають викладачі та пишуть підручники. До школи приходить учитель із заданою програмою поведінки за зразком власних вчителів та викладачів виші.

Ця ситуація обумовлює необхідність докорінної

перебудови системи підготовки майбутнього вчителя і перш за все характеру взаємодії між викладачем і студентами, яке є, на нашу думку, важливою умовою особистісно-професійного зростання майбутніх педагогів.

У психологічних дослідженнях значне місце посідають взаємовідносини в системі «вчитель – учень», розглядається їх вплив на формування особистості учня, особливості спілкування вчителя з учнями різних вікових груп. Водночас, роль викладача виші та вплив характеру спілкування між викладачем і студентами на формування майбутнього вчителя висвітлено недостатньо, тоді як багаторічний досвід роботи у ВНЗ та проведені дослідження свідчать про те, що стосунки між учасниками навчального процесу, характер їхньої взаємодії суттєво впливають на досягнення кінцевого результату, готовність до здійснення педагогічної діяльності.

Ми переконані, що взаємовідносини між викладачами та студентами повинні будуватись на особистісно значущому рівні, а це означає, що навчання є діалогічним процесом, в якому обидві сторони виступають як повноцінні, активні особистості по відношенню один до одного.

Діалог між викладачем і студентом виникає і функціонує, на думку Н.В.Чепелевої, передусім, з метою з'ясування та збагачення особистісних смислів його учасників, що є основною передумовою формування високої психологічної культури майбутнього вчителя, а значить, і його готовності до творчої педагогічної діяльності. Центральним поняттям діалогічно-орієнтованого підходу є взаємодія як створення єдності смислів і цілей викладачів та студентів, що визначає співробітництво як важливу передумову розвитку особистості [2].

Діалогічна взаємодія студентів з викладачами перетворює навчання на двоспрямований процес, який веде до нівелювання протилежностей між позиціями викладача і студента, що підсилюється в педвиші спорідненістю професій обох учасників. Діалогічність навчального процесу веде як до інтелектуального та особистісного збагачення обох його учасників, так і неусвідомлюваного засвоєння майбутнім учителем абсолютно нових норм спілкування, нової культури взаємодії, яка обов'язково ірадіює і на інші сфери взаємовідносин, а перш за все привноситься в школу та власні родини. У процесі діалогічної взаємодії з викладачем майбутній учитель набуває професійної інтенції, відбувається розвиток інтелектуальної, емоційної та мотиваційної сторін

особистості студента. Таким чином, майбутня діяльність освоюється через співробітництво з викладачем та іншими студентами. В безпосередньому спілкуванні з особистістю викладача породжується мотиваційно-сміслові ядро вчительської професії, закладається індивідуальний стиль діяльності, відбувається, за висловом М.Г.Ярошевського, своєрідне навчання «особистісного знання» [3].

Звичайно, таке спілкування між викладачем та студентами може викликати в останніх стан психологічної залежності чи навіть легкого трансу, за яких людина особливо сприйнятлива до нових ідей. Апелуючи до свідомої частини особистості, викладач впливає і на неусвідомлювані структури, а це означає, що міжособистісна взаємодія викладача і студента не знімає з першого відповідальності за результат взаємодії. Все, що він говорить, чи робить, повинно бути спрямоване на особистісно-професійне зростання студента та завжди відповідати цілісній конкретній особистості кожного.

Отже, діалогічну взаємодію викладача і студента можна розглядати як багаторівневий процес, під час якого відбувається одночасне засвоєння як мотиваційно-сміслові, так і предметно-операційної сторін учительської професії, тобто, як особистісне, так і професійне зростання.

Важливим елементом ефективності такої взаємодії є яскрава особистість викладача, його вміння самопрезентації, на чому базувалась результативність інтенсивного навчання. Коли ми говоримо про яскраву особистість викладача, то маємо на увазі перш за все його високий професіоналізм, який проявляється в умінні спрямувати студентів на досягнення максимального рівня самоактуалізації. Блискуче читання лекцій дає певні знання, породжує психологічну залежність, викликає захоплення, бажання наслідувати, але не показує студентів межі його власних можливостей та шляхів самовдосконалення, тоді як включення студентів у процес самопізнання, розвиток їхньої рефлексії, застосування активних методів навчання забезпечують як продуктивну діалогічну взаємодію в системі «викладач – студент», так і особистісно-професійне зростання останнього. При цьому роль наслідування та відтворення окремих елементів поведінки викладача суттєво змінюються, оскільки вони включаються в більш широку систему цілей і мотивів студента та наближають його до кінцевої мети професійної підготовки.

Опитування студентів, спрямоване на виявлення ролі викладача ВНЗ як зразка для наслідування, показало, перш за все, що студенти всіх курсів досить критично оцінюють рівень професіоналізму своїх викладачів, під яким вони здебільшого розуміють «високі знання з свого предмета», «уміння

доступно розповідати», «наводити багато прикладів». З числа своїх викладачів називають, як правило, не більше одного-двох, хто є для них зразком для наслідування як педагог. При цьому, характеризуючи їх, більшість студентів спочатку називають особистісні якості («хороший», «розуміє студентів», «з повагою ставиться до нас, ввічливий», «має почуття гумору»), а вже потім професійні («цікаво читає лекції», «справедливий на екзаменах»). Проте для себе взяли б перш за все «глибокі знання з предмету», «уміння чітко і правильно викладати матеріал», «логічність і послідовність викладу», «ерудитію», а вже потім – «уміння спілкуватися», «інтелігентність», «доброзичливе ставлення до всіх», тобто студенти надають більшого значення професійній підготовці і більш адекватно усвідомлюють у себе відсутність конкретних предметних знань, умінь та навичок, аніж особистісно-професійних якостей.

Дослідження показало також, що у першокурсників надзвичайно збіднене уявлення про вимоги педагогічної професії (традиційні відповіді зводяться до любові до дітей та знання предмета). Водночас, майже всі вони впевнені у своїй відповідності до вимог учительської діяльності та наявності в себе всіх необхідних для її успішного здійснення якостей, окрім предметних знань, на отримання яких і спрямоване їхнє навчання у ВНЗ. Щоби стати хорошим учителем, вважає більшість з першокурсників, треба побільше читати, учить старанно всі предмети і розвивати силу волі. До п'ятого курсу суттєві зміни відбуваються в позиції власної відповідності до вчительської діяльності (без виділення конкретних якостей) та в розумінні ролі методик викладання, що зумовлюється невдачами під час педагогічної практики.

Таким чином, одержані дані підтверджують думку про необхідність перебудови системи підготовки майбутнього вчителя і, зокрема, характеру взаємодії викладача зі студентами. У процесі професійної підготовки студенти повинні бути включені в систему такої взаємодії з викладачами, в якій би студент одночасно мав можливість на неусвідомлюваному рівні приєднатися до мотиваційно-особистісної сфери спільної діяльності, свідомої активної участі в усіх її етапах та отримати допомогу від викладача в самопізнанні, оволодінні методиками, прийомами, техніками та засобами педагогічної діяльності. У процесі реалізації цих умов відбувається особистісно-професійне зростання майбутнього вчителя та динаміка взаємодії з викладачем від спільної діяльності через наслідування до керованого самонавчання та самостійної творчої вчительської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М.: Знание, 1979.

2. *Чепелева Н.В.* Психологічна культура як невід'ємна складова творчої особистості вчителя // Творча особистість вчителя: Проблеми теорії і практики: Зб. наук. пр. – К. – 1997.

3. *Ярошевский М.Г.* Трехаспектность науки и проблемы научной школы // Социально-психологические проблемы науки. Ученый и научный коллектив. – М.: Наука, 1973.

Подано до редакції 24.03.08

РЕЗЮМЕ

У статті в контексті проблеми підготовки майбутнього вчителя розглядається роль викладача ВНЗ у цьому процесі і зокрема характер його спілкування із студентами. Аналізуються особливості

діалогічної взаємодії в системі «викладач – студент» як умови особового професійного зростання майбутнього вчителя і підвищення педагогічної взаємодії майбутніх вчителів з учнями.

Ключові слова: процес навчання у вузі, система підготовки вчителя, педагогічна взаємодія, особово орієнтоване навчання.

РЕЗЮМЕ

В статье, в контексте проблемы подготовки будущего учителя, рассматривается роль преподавателя вуза в этом процессе и, в частности, характер его общения со студентами. Анализируются особенности диалогического взаимодействия в системе

"преподаватель-студент" как условия личностного профессионального роста будущего учителя и повышение педагогического взаимодействия будущих учителей с учащимися.

Ключевые слова: процесс обучения в вузе, система подготовки учителя, педагогическое взаимодействие, лично ориентированное обучение.

SUMMARY

The article considers the role of university teacher and the character of his\her intercourse with students. The author analyzes peculiarities of dialogical co-

operating in the system "teacher – student" as a condition of personal professional growth and increasing effective pedagogical co-operating of future teacher with students.

Keywords: teaching process at university, system of teacher's training, pedagogical co-operation, person-oriented teaching.